

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE SÜPÜRGE İMGESİ

Yrd. Doç. Dr. Ömer SAVRAN
Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
savranomer@hotmail.com

Özet

Klâsik şiirimizde Farsça'dan dilimize geçmiş olan "cârub" kelimesi ile ifade edilen süpürge, şairlerimiz tarafından çeşitli tasavvurlar içinde ele alınır. Süpürge imgesi, beyitlerde bazen âşığın durumunu dile getirmek, bazen de sevgilinin veya övülenin bir vasfını anlatmak üzere kullanılır.

Bu çalışmada çeşitli divanların taranmasıyla elde edilen "cârub" (süpürge) kelimesi ve imgesi ile ilgili dil malzemesi hakkında bilgi verilerek söz konusu unsurun klâsik Türk şiirinde kullanılış biçimleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimler: Klâsik Türk Şiiri, Türk kültürü, temizlik, süpürge

THE IMAGE OF BROOM IN TURKISH CLASSICAL POEM

Abstract

In the Turkish classical poem, the word of "cârub" borrowed from Persian, was used in variety of imagination by many poets. The image of "cârub" which means broom in English, is sometimes used to express the situation of the lover, and sometimes the feature of the beloved or the one who is praised.

In this study, the linguistic properties of the word of cârub (broom) found out from many diwans will be explained and the characteristics of its use in Turkish classical poem will be considered.

Key Words: Turkish Classical Poem, Turkish culture, cleaning, broom.

Gubâr olmamağ için dâmen-i gül
Süpürge eyledi saçını sünbül (Yahyâ Bey)

GİRİŞ

Klâsik şiirimiz, varlığını devam ettirdiği asırlar itibariyle Türk kültürü açısından önemli ve zengin bir kaynak niteliğindedir. Bilindiği gibi, Klâsik Türk edebiyatı şairleri için kâinattaki soyut, somut akla gelebilecek her şey, şiirde kullanılabilir zengin bir malzeme özelliği taşımaktadır. (Aylar; 1995:10; Dilçin, 1999: 619; Şentürk, 1993a: 8).

Şair için dış dünyadaki her nesne veya olay, kendi duygularını anlatabilme noktasında somut birer örnektir. Bu sebeple Klâsik Türk şiiri sanatçıları ve onların ortaya koydukları ürünler, dönemin özellikleri ve edebî anlayışı çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Edebiyat bir bakıma toplumun aynası olduğuna göre, aynadan yansıyanı, yani edebî eserleri anlayıp değerlendirebilme, sanatçının yaşadığı ve ürün verdiği dönemin sosyal ve kültürel hayatının özelliklerini bilmekle mümkün olacaktır.

Günlük hayatımızda bedenimizin, giyecek ve yiyeceklerimizin, yaşadığımız mekânın temizliği, hayatın mecburî bir faaliyetini teşkil etmektedir. İyi birer gözlemci olan klâsik dönem şairleri, günlük hayatta kullanılan eşyalardan biri olan süpürgeyi ve buna ilişkin unsurları dilin imkânlarından yararlanarak çeşitli hayaller içinde kullanmışlardır.

Çalışmamızda çeşitli yönleriyle ele alacağımız süpürge kelimesi klâsik şiirimizde “cârû, cârûb” kelimeleriyle karşılanmıştır. Bu işi yapan kişi için ise “cârû(b)-keş” veya “cârûb-zen” sözcükleri kullanılmıştır. Aynı vasıtayı kullanarak temizlik yapan iş sahibine ise “ferrâş” adı verilmektedir.

Süpürge ve süpürme işini yapan kişiler, klâsik şiirimizde kasidelerde övülenin mertebesini mübalâğalı bir şekilde yükseltme aracı olurken, gazellerde ise sevgili veya âşığın hâlini anlatmak üzere kullanılır. Aynı unsurların birtakım tasavvufî hâlleri ifade vasıtası olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere süpürge imgesi ile ilgili dil malzemesi, daha çok övülen (din veya devlet büyükleri), sevgili ve âşık etrafında toplanmaktadır. Ortaya çıkan malzemenin diğer yarısını ise kelimenin tasavvufî yönden ele alınışı ve sosyal hayata işaret eden kısımları oluşturmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda süpürge imgesiyle ilgili sunulacak örnekler, yukarıda ifade edilen çerçeve doğrultusunda ele alınacaktır.

SÜPÜRGE İMGESİNİN KULLANIMINA İLİŞKİN ÖRNEKLER

Osmanlı toplum hayatı düşünüldüğünde, cemiyetin en merkezinde padişahın bulunduğu ve toplumsal yapılanmanın da buna bağlı olarak teşekkül ettiği bilinmektedir. (Uzunçarşılı, 1988: 80) Toplumsal hayattaki bu yapılanmanın

şiire aksediş şeklinin de buna paralel olduğunu söyleyebiliriz. (Andrews, 2000:113) Bu bilgiden hareketle, toplumsal statü olarak “süpürgeci”yi (cârûb-keş/ferrâş) saray görevlileri arasında ele almak mümkündür. (Özkan, 2007: VIII).

Kaynaklarda “süpürücü” anlamına gelen cârûb-keş ve “döşeyen, süpürücü, hizmetçi” karşılığında kullanılan ferrâşın görevleri arasında, Mekke’de Kâbe’nin, Medine’de camilerin temizliği de vardır. Bu yönüyle süpürme işi önceden “mühim, şerefli bir vazife ve rütbe” olarak kabul edilmiştir. (Devellioğlu, :155; Pakalın, 1993: 608; Pala, 1995:187)

İncelemede sunacağımız örnek beyitlerde de görüleceği üzere, süpürge ve onunla ilgili kelimeler, din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla kaleme alınan kasidelerde daha çok övgü ve mübalâğa unsuru öne çıkacak şekilde kullanılır. Bazı örneklerde yukarıda ifade edilen süpürme işinin “şerefli bir vazife ve rütbe” olarak görülmesine işaretler de vardır.

XVIII. yüzyıl şairlerinden Nedim’in aşağıdaki beytinde “cârû-keş” ifadesinin övülen kişiyi yüceltmek için kullanıldığını görmekteyiz. İran hükümdarlarından Keyhusrev, methedilen kişinin zamanında dünyaya gelseydi, ister istemez onun kapısının süpürgecisi olurdu:

Senin vakt-i şerifinde geleydi dehre Keyhusrev

Gelüp **cârû-keş** olurdu der-i ikbâline nâ-hâh Nedim, Musam/1-III

Neşâtî’nin IV. Mehmed’e sunduğu bir kasidesinde bulunan şu beytinde eski Fars şahlarından Feridun, sultanın sarayının süpürücüsü iken, divanhanesinin süpürgesi ise Hüma kuşunun kanadıdır:

Ferrâş-i sarây-ı harem-i pâki Ferîdun

Cârûb-ı der-i bâr-gehi bâl-i hümâdur Neşâtî, K/12-16

Yine 17. asır Osmanlı edebiyatının methiye, hicviye ve fahriye türlerinde en büyük şairi olan Nefî’nin, Sultan Murad övgüsünde ise Keykubad, padişahın kapısının süpürgecisidir:

Ol cihânbân-ı azîmü’ş-şân ki lâyıkdır eger

Olsa **cârûb-ı** derî perr-i külâh-ı Keykubâd Nefî, K/26-19

Nedim’in Muhammed Efendi’nin sarayını övmek (Der-Vasf-ı Kasr-ı Muhammed Efendi) için kullandığı örnekte ise, methedilen kişinin mertebesi, daha da mübalâğalı bir şekilde dile getirilmiştir. Şaire göre övülenin sarayının süpürgesi, hurilerin saçı; süpürgecisi, cennet rüzgârı; kapıcısı, izzet ve devlet; perdedârı ise ikbaldir:

Cârûbu zülf-i havra ferrâşî bâd-ı cennet

Derbânî 'izz ü devlet ikbâl perdedârı Nedim, K/39-19

Süpürge imgesinin özellikle kasidelerde din büyüklerini övmek için kullanıldığını da görmekteyiz. Hüsn ü Aşk'ta na't bölümünde geçen aşağıdaki dizelerde Hz. Peygamberin cârûb-keşi/hizmetçisi, büyük meleklerdir:

Ol şâh ki tahtı lâ-mekândır

Cârûb-keşi kerrûbiyândur Hüsn ü Aşk, sayfa/24-20

Kelimenin, şairlerimizce vahiy meleği Cebrail'le ilgili olarak kullanıldığını da görmekteyiz. Övülen kişinin mekânını Cebrail, kanadıyla süpürür veya Cebrail'in kanadı süpürge olur. Sevgilinin veya övülenin eşiği sıradan bir yer değildir:

Yaraşur bârgâh-ı devletüñe

Olsa **cârûb** şehper-i Cibrîl Karamanlı Nizâmî K/9-3

Degildür cây-ı müjgân âstân-ı yâr ey dîde

O dergâha per-i Cibrîli **cârûb** eylemişlerdür Vecdî, G/21 -2

Ahmet Paşa'ya ait aşağıdaki beyitte de ilgili kelimenin yine sevgilinin veya memdûhun makamına ya da mekânına bir kutsiyet verme düşüncesiyle ele alındığı görülmektedir:

Toprak yüzümü nice sürem şol harîme kim

Cârûbdur eşigine müjgân-ı hûr-ı îñ Ahmet Paşa K/6- III-5

Gazellerde ise -yukarıda da belirtildiği üzere- kelime, sevgili ya da âşığa bağlı olarak ele alınır. Sevgilinin saç; çokluğu, karışıklığı, baştan ayağa doğru salınışı, uzunluğu ve yere değmesi gibi yönleriyle süpürgeye benzetilir. **Süpürge-saç** benzetmesinin geçtiği beyitlerde, sevgilinin saçıyla ele alınabilecek diğer unsurlara (sünbül vs.) da işaret edilir.¹ Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beytinde sevgili, saç dolayısıyla süpürgeye binerek uçan bir cadı gibi hayal edilmiştir:

Görüp zülfü hayâlin kirpiginde

Dedim cârûba binmiştir bu câdü

Ahmet Paşa, G/256-3

Cafer Çelebi'ye ait örnek beyitte ise süpürge, sevgilinin değerini yükseltmek için kullanılır. Sevgili bahçeye gelse, servi ağaçları onun ayağının tozuna yüz sürmek için âdeta süpürge olur:

Bir gül-i ra'nâdur ol kim bâğa gelse Ca'ferâ

İzine yüz sürmege her serv bir cârûb olur Cafer Çelebi, G/61-5

Nef'î ise yine sevgiliyi yüceltme düşüncesiyle kaleme aldığı aşağıdaki dizelerinde sevilenin, muhabbet süpürgesi ile gönlünü silip süpürdüğünü belirterek kelimeyi "cârûb-ı mahabbet" ifadesiyle soyutlaştırmıştır:

Sînemde ne var ise gamın sildi süpürdü

Pâk etdi harîm-i dili **cârûb-ı mahabbet** Nef'î, G/16-3

Süpürge, kapı arkasında sabit duruşu ve şekli itibariyle âşık için adeta örnek alınacak bir model konumundadır. Zâfî'nin aşağıdaki beytinde de bu durum dile getirilmektedir:

İşigüñde hıdmete bil baglasam **cârû** gibi

Hâr-ı fûrkat tutmasa dâmân-ı sad-çâküm benüm Zâfî, G/879-3

Şairlerce ele alınan konulardan biri de **süpürge-kirpik** benzetmesidir. Kirpik, çokluğu ve muntazam bir sıra oluşturması gibi yönleriyle çeşitli benzetmelere yol açar. Aşağıdaki örnekte âşık, sevgiliye olan muhabbetini ve bağlılığını gösterebilmek için, onun geçeceği yolu temizleme gayreti içindedir. Bu tasavvurda, toz kalkmasın diye gözyaşları yolu ıslatırken, kirpikler de süpürge vazifesini görmektedir:

Yolunu gözyaşı suladığınca

Ana müjgânın Ahmed etti **cârû** Ahmet Paşa, G/256-7

¹ Yine ferrâş-sıfat destine **cârûb** almış

Ki ide hidmet-i hâk-i der-i dâver **sünbül** Bakî, K/24-17

Benzer bir hayal aşağıdaki beyitte de vardır. Âşıklar, sevgilinin yolunu kirpikleriyle daima temiz tutma gayreti içindedirler. Bu halleriyle onlar, sevgilinin eşliğinde bir süpürge ve orayı temizleyen bir ferrâş olmaya çoktan razıdırlar. Bu ve benzer hayallerde ferrâşların işlerini sabah erken saatlerde yapışına da işaretler vardır.² Bu nedenle şairlerce “saba yeli” sevgilinin saçına,³ gözüne benzetilir ve sulayıp süpürme sebebiyle sakalar⁴ da anılır.

Cârûb-ı müj ile kıluruz yollarını pâk

Şehründe şehâ bir nice **ferrâşlaruz** biz Cafer Çelebi, G/71-4

Yine **ferrâş-ı sabâ** sahn-ı ribât-ı çemene

Geldi bir kâfile kondurdu yüki cümle bahâr Bâkî, K/18-4

Sıradaki örneğimizde ise süpürge işlevini âşığın çehresi görür. Aşk yoluna tam bir sadakatle bağlanmış olan âşık, aşk meyhanesinin yolunu yüzü ile temizler:

Tarîk-i meykede-i aşka bağladım belimi

Gözümle su seperin çihrem ile **cârûbum** Hayâlî, G/27-4

Âşığın sevgilinin yoluna veya bulunduğu yere yüzünü sürme ile ilgili bir başka örnek ise Ahmet Paşa'ya ait aşağıdaki beyitte ifade edilir. Bu beyitte âşık, sihir yoluyla kendini gümüş bir süpürgeye dönüştürerek sevgilinin bulunduğu yere yüz sürme isteğini dile getirir:

Sihr bilsem bir gümüş **cârûb** ederdim kendimi

Yüz sürerdim şol eve dâ'im ki cânân andadur Ahmet Paşa, G/42-2

Süpürge kelimesinin birtakım tasavvufi terim veya halleri ifade veya izah etme gayesiyle kullanıldığını da görmekteyiz. Gerçek ya da mecaz anlamıyla içki

² Eline alsa olur deste-i gülden **cârûb**

Yoluña olmaga **ferrâş nesîm**-i gülzâr Nev'î, K/23-26

³ Râh-ı çemene kıldı **sabâ** sünbülü **cârûb**

Sen serv-kad eyler diyü reftâr-ı çemenzar Nev'î, K/19-11

⁴ Bâd eşigin pâk ederken çeşmime yaş andırır

Her dem âb-efşânlığı **sakkâya ferrâş** andırır Ahmet Paşa, G/ 82-1

ve içki âleminin övülerek anlatıldığı sâkî-nâme (Canım, 1998:10; Pala, 1995:461) türünde de kelimenin tasavvufi yönünün öne çıktığını söylemek mümkündür.

Aşağıdaki beyitte, “Allah’tan başka her şey” anlamına gelen masiva terimi ele alınır. Sâkî (mürşid) veya mey (ilâhî aşk), sâlikte bulunan masiva tozunu “Lâ süpürgesi”⁵ ile silip süpürür:

İder ferşini pâk **cârûb-ı lâ**

Komaz zerrece anda gerd-ı **sivâ** Şeyhülislâm Yahyâ, Sâkî-nâme/4

Sâkîp Dede’ye ait aşağıdaki beyitte ise süpürgenin pislikleri süpürmede kullanılmasından hareketle masivaya meyleden sâliklerin mesafe kat edemeyeceğine işaret edilir:

Cârûb-veş o kim has ü hâşâke meyl ider

Olmaz hemîşe mesned-i ‘izzetde ser-bülend Sakıp Dede, G/25-2

Şairlerce ele alınan konulardan biri de daha önce de vurgulandığı üzere **süpürge-derviş** benzetmesidir. Aşağıdaki son iki örneğimizde süpürge, inanmışlık ve adanmışlık yönüyle benzetilen olur. Bunun yanında Nev’î’ye ait örnekte süpürgenin kapı arkasında durmasından hareketle sâlik/âşık için ilâhî aşka ulaşma ve nefsi terbiye etme hususunda bir sembol olarak düşünüldüğünü söylemek de mümkündür:

Şuna cârû gibi bil bağlamışam k’ola yüzüm

Hâk-rûb-ı harem-i halveti dervîşlerün Cafer Çelebi, K/3-20

Cârûb-i der-i hâne-i hammâr olabilesek

Tuysak kapuyı vâkıf-ı esrar olabilesek Nev’î, G/258-1

SONUÇ

Tespit edilen örnek beyitlerde de görüldüğü üzere, günlük hayatta kullanılan bir nesne olan süpürge ve onunla ilgili imgeler, şairlerimiz tarafından değişik benzetme ve hayaller içinde kullanılmıştır. Elde edilen örnekler, süpürge ile ilgili benzetmelerin özellikle övülen (din veya devlet büyükleri), sevgili ve âşık etrafında toplandığını göstermektedir. Bunun yanında süpürge, şekil yönüyle

⁵ “Varlıklar üzerinde Allah’tan başka etkili olan yoktur.” (Uludağ, 1996: 112)

benzetildiği sevgilinin saçı ve âşığın kirpiği ile ilgili yerlerde ise sosyal hayata da işaret eden renkli benzetmelere imkân verir.

Süpürge imgesi, kasidelerde **övülen kişi** durumunda olan devlet veya din büyüklerinin mertebesini çeşitli şekillerde yüceltme aracı olarak kullanılır. Övgüde bulunulan kişinin sarayı/eşiği alelade bir yer değildir. Feridun, Keykubad, Keyhusrev, Bâbek gibi tarihî kişi veya kahramanlar bu sarayda ancak birer süpürgeci olabilir. Diğer taraftan bu mekân Hüma kuşunun ve Cebrail'in kanadı veya hurilerin saçı tarafından süpürülür. İfadenin bu şekilde ele alınmasının sebebi ise övülenin bulunduğu yere kutsiyet verme düşüncesidir. Hz. Peygamberin ise tahtı mekânsızlık âlemi olup cârûb-keşi/hizmetçisi, büyük meleklerdir.

Süpürge imgesinin gazellerde ise daha çok **sevgili** ve âşıkla ilgili olarak ele alındığı görülür. Sevgilinin saçı; çokluğu, uzunluğu, yere değmesi gibi nitelikleriyle daha çok şekil yönüyle süpürgeye benzetilir. Saçının bu niteliğinden dolayı sevgili, sanki bir cadı olup süpürgeye binmiş şeklinde hayal edilir. Sevgili ile ilgili olarak beyitlerde ele alınan bir diğer husus ise onun geçeceği yolların süpürülmesidir. Bu durum sevgilinin yoluna âşığın yüz sürmesi, saba yelinin gül destesiyle yolları temizlemesi ve servi ağaçlarının sevgilinin yolunu temizlemek için kendilerini süpürge etmeleri gibi farklı sebeplere bağlanarak ifade edilir.

Süpürge imgesi, **âşıkla** ilgili olarak ise seven için model olma, süpürge-kirpik ile ilgili benzetmeler ve sevgilinin yoluna yüz sürme gibi yönleriyle ele alınır. Süpürge, kapı eşiğinde el pençe bir şekilde duruşu ile âşık için model durumundadır. Bu yönüyle âşık, zaman zaman adeta süpürgeyi kısıkañır ve onun yerinde olmayı ister. Âşık, sevgiliye olan bağlılığını göstermek için kirpikleri veya çehresi vasıtasıyla sevgilinin yolunu temizler. Bu işlemi yaparken toz kalkmasın diye bir taraftan da gözyaşlarıyla toprağı ıslar.

Tasavvufî beyitlerde ise süpürge, tasavvuf yoluna baş koymuş, davasına gönülden bağlanmış bir derviş imgesi şeklinde ele alınır. Süpürge, ilahî aşka ulaşma, nefsi terbiye etme ve kapı arkasındaki duruşu gibi yönlerden sâlik için örnek olur. Sâlikte bulunan masiva tozu, "Lâ süpürgesi" ile süpürülür.

Ayrıca şairler, saba rüzgârının estiği vakitlerde çalışmaya başlayan süpürücü ve sakaların durumunu da farklı hayal ve tasavvurlar içinde vererek şiirlerinde çeşitli çağrışımlar oluşturmaya çalışmışlardır. Ele alınan beyitlerin bazılarında da görüldüğü gibi, şairler imgelerini bazen hayatın içinden seçmişler, bazen de o dönem hayatına dolaylı olarak işaret etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin (1993), *Nefî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ANDREWS, Walter G (2000), *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İstanbul: İletişim Yay.
- ARI, Ahmet (2003), *Sakıp Dede ve Divânı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- AYLAR, Selçuk (1995), "Divan Şiirinde Hayatın İzlerine Dair Birkaç Ömek", *Dergah*, S.65, Temmuz 1995, s.10-22.
- CANIM, Rıdvan (1998), *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- DİLÇİN, Cem (1999), "Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri", *Türk Dili*, S.571, Temmuz 1999, 619-626.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1988), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara.
- DOĞAN, Muhammet Nur (2002), "Klâsik Türk Edebiyatında Osmanlı Hayatının İzleri", *Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Alternatif.
- DOĞAN, Muhammet Nur (2003), *Hüsn ü Aşk*, İstanbul: Ötüken.
- ERÜNSAL, İsmail (1983), *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with critical edition of his Divan*, İstanbul: İÜEF Üniversitesi.
- İPEKTEN, Haluk, (1974), *Karamanlı Nizâmî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- KAPLAN, Mahmut (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi
- KAVRUK, Hasan (2001), *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, Ankara: MEB.
- KURNAZ, Cemâl (1996), *Hâyâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, Ankara: MEB.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994), *Bâkî Divânı*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- MACİT, Muhsin (1997), *Nedîm Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ÖZKAN, Ömer (2007), *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Topum Hayatı*, İstanbul: Kitabevi.
- PAKALIN, M. Zeki(1971), *Osmanlı Tarih Deyimler Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yay., İstanbul.
- PALA, İskender (1995), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- SAVRAN, Ömer (2003), *Neşâtî Divanı'nın Tahlili (Basılmamış Doktora Tezi)*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- SEFERCİOĞLU, Nejat (1990), *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- SERDAROĞLU, Vildan (2006), "Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı" İstanbul: İsam Yay.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1993), "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili*, c. 1-2, sy. 495, 500, s. 174-188; s. 211-223.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla(1993a), "Osmanlı Şairlerinin Gözlemciliği ve Klâsik Edebiyatımızda Realiteye Dair", *Dergâh*, c.4, sy. 41, s. 8-10; *Osmanlı*

- Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1999, s. 431-437.
- TANYERİ, M. Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- TARLAN, Ali Nihat (1970), *Zâtî Divanı*, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- TOLASA, Harun (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- TULUM, Mertol- TANYERİ, M. Ali (1977), *Nev'î Divanı*, İstanbul: İÜEF Yay.
- ULUDAĞ, Süleyman (1996), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Dergah Yay.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara.